

2015

Beraadgroep Samenlevingsvragen

Raad van Kerken

Jaarverslag 2015

juni 2016

Woord vooraf

De naam “Beraadgroep Samenlevingsvragen” roept het meteen al op. In de Beraadgroep gaat het om beraad, om het op een bezinnende wijze omgaan met samenlevingsvragen. Die bezinning vraagt diepgang en brengt in zekere zin ook een beperking met zich mee gezien de beschikbare tijd en menskracht. Het terrein ‘samenlevingsvragen’ waar de bezinning zich op richt is enorm breed en complex, en maatschappelijke problemen dienen zich in een hoog tempo aan. Er zal derhalve in de Beraadgroep gekozen moeten worden waar de bezinning zich op richt. Dat is een eerste onderdeel van het beraad in de Beraadgroep, de vraag waar gaan we ons op richten? En met welke middelen is een tweede. Niet ten aanzien van ieder onderwerp hebben we deskundigheid en voldoende deskundigheid in huis. We hopen met dit jaarverslag enig inzicht te bieden in de keuzes die we in 2015 hebben gemaakt en de onderwerpen waar we ons in hebben verdiept, en de werkwijze die we daarbij hebben gevolgd.

De beraadgroep moet met beperkte tijd en middelen haar werk doen. Daarbij krijgen adviesaanvragen vanuit het moderamen van de Raad van Kerken voorrang. Daarnaast is er een zekere ruimte om ook ongevraagde adviezen te schrijven. In 2015 zijn op die manier weer verschillende adviezen aan het Moderamen van de Raad van Kerken verstrekt, die goed ontvangen zijn. Het verheugt ons dat wij als Beraadgroep een bijdrage kunnen leveren aan het werk van de Raad van Kerken.

Voor het geven van adviezen maakt de Beraadgroep gebruik van deskundigen uit eigen kring, maar ook van mensen van buiten die bereid zijn hun deskundigheid ter beschikking te stellen. Hun zijn wij grote dank verschuldigd.

George Molenkamp
Vicevoorzitter Beraadgroep Samenlevingsvragen

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	4
2. Samenstelling.....	5
3. Verslag activiteiten van de Beraadgroep Samenlevingsvragen.....	6
a. Advisering.....	6
b. van Werkgroepen naar Taakgroepen	9
c. Vergaderingen.....	9
d. Publiciteit	9
e. Bijgewoonde bijeenkomsten	10

1. Inleiding

De Beraadgroep Samenlevingsvragen is één van de drie Beraadgroepen die ingesteld zijn door de Raad van Kerken in Nederland.

In de beraadgroepen houden deskundigen uit de verschillende aangesloten kerken zich bezig met beraad, bezinning en studie in oecumenisch verband. De drie beraadgroepen zijn voor de Raad van Kerken 'oecumenische denktanks' waar nieuwe onderwerpen ontdekt kunnen worden, een oecumenische visie ontwikkeld kan worden en deskundigen uit verschillende kerken elkaar ontmoeten en hun ervaringen en deskundigheid delen, en waar desgewenst ook concrete plannen uitgewerkt en uitgevoerd kunnen worden. De beraadgroepen dienen de Raad van Kerken gevraagd en ongevraagd van advies.

De beleidsmatige grond en richting van de opdracht van de Beraadgroep Samenlevingsvragen wordt gevormd door: de Statuten en het huishoudelijk reglement van de Raad van Kerken in Nederland; en het actuele beleidsplan van de Raad, in dit geval het Beleidsplan Raad van Kerken Nederland 2012-2016.

De Beraadgroep Samenlevingsvragen heeft als opdracht de Raad gevraagd en ongevraagd van advies te dienen met het oog op het mogelijke belang van signalen uit de gezamenlijke kerken ten aanzien van ontwikkelingen in de samenleving onder het oogmerk van menselijke waardigheid, participatie, rechtvaardigheid en duurzaamheid.

Gevraagde adviezen hebben voorrang boven een ongevraagd advies. Een ongevraagd advies komt op uit de besprekingen van de Beraadgroep. Wil een bespreking van een onderwerp gaan leiden tot het gaan werken aan een ongevraagd advies dan moet een thema door de Beraadgroep onderkend worden als urgent en relevant in maatschappelijke en in kerkelijke zin.

De Beraadgroep Samenlevingsvragen komt met het oog op deze opdracht jaarlijks zesmaal in vergadering bijeen. Van deze vergaderingen ontvangt de Raad steeds een uitgebreid verslag, zodat zij de gedachtegang in de Beraadgroep kan volgen. Op basis van de gesprekken in de vergadering, zo mogelijk met deskundige genodigden, stelt de secretaris adviezen op.

Over haar activiteiten publiceert de Beraadgroep jaarlijks een jaarverslag, dat besproken en vastgesteld wordt in de juni-vergadering.

2. Samenstelling

De Beraadgroep Samenlevingsvragen heeft in 2015 in de volgende samenstelling vergaderd:

Drs. D.A.C.A. Gudde (Dirk), afgetreden per 16 september, voorzitter, Rooms-Katholieke Kerk
Drs. J.J. Hasselaar (Jan Jorrit), Oudkatholieke Kerk
Dr. T. Hoekstra (Trinus), secretaris, Protestantse Kerk in Nederland
Drs. K. van der Kamp (Klaas), algemeen secretaris Raad van Kerken, Protestantse Kerk in Nederland
Prof. Dr. G.C. Molenkamp (George), per 9 december vice-voorzitter, Rooms-Katholieke Kerk
Drs. W. Nusselder (Wim), Religieus Genootschap der Vrienden (Quakers)
Drs. J. de Rie (Hans), Oudkatholieke Kerk
Prof. Dr. N.J. Schrijver (Nico), Protestantse Kerk in Nederland
Drs. H. van de Streek (Hillie), ter kennismaking aanwezig en deel genomen aan de vergadering op 9 december en aangetreden als lid per 3 februari 2016, Nederlands Gereformeerde Kerk
Majoor A. van de Venis (Arend), Leger des Heils
Dr. A.L.H.M. van Wieringen pr. (Archibald), Rooms-Katholieke Kerk
Dr. M.E. Witte-Rang (Greetje), afgetreden per 4 februari, vicevoorzitter, Basis Beweging Nederland

3. Verslag activiteiten van de Beraadgroep Samenlevingsvragen

a. Advisering

In de loop van het jaar 2015 is de Beraadgroep Samenlevingsvragen driemaal door het Moderamen van de Raad van Kerken om advies gevraagd. Daarnaast heeft de Beraadgroep gewerkt aan een uit 2013 en 2014 stammende adviesvraag inzake euthanasie.

Naast deze gevraagde adviezen was er het werken aan een ongevraagd advies inzake werkloosheid dat in de loop van 2014 in gang is gezet, begin 2015 een eerste vorm heeft gekregen en na een reactie van het Moderamen eind 2015 tot een afronding is gekomen. Daarnaast heeft de Beraadgroep het in de decembervergadering opgepakt om in 2016 in de vorm van een ongevraagd advies het Moderamen een reactie voor te leggen op het visiedocument van het Christelijk Sociaal Congres.

Gevraagde adviezen

Adviezen: klimaatverklaring, duurzaam beleggen, door het Moderamen gevraagde suggesties voor een door het Moderamen beoogde brief in verband met de aanslagen in Parijs en als vierde het verder werken aan een advies inzake euthanasie

Een **eerste** adviesvraag betrof de vraag van het Moderamen aan de Beraadgroep om tijdens de juni-vergadering een reactie te geven op de klimaatverklaring van de Raad. De Beraadgroep constateerde ten aanzien van deze verklaring dat die wel erg was opgesteld als een advies aan politici en minder een verband legde met productie- en consumptiepatronen. Daarnaast had volgens de Beraadgroep aandacht voor de encycliek *Laudato si'* meer het kerkeigene van de verklaring kunnen accentueren. Men realiseerde zich wel dat daarbij een handicap was, dat de encycliek in deze periode net verscheen. De reacties hebben een rol gespeeld bij de verdere bespreking van de verklaring in de Raad.

In aansluiting op dit onderwerp heeft de Beraadgroep zich gebogen over een verbinding tussen de thematieken van klimaatverandering en duurzame ontwikkelingsdoelen. De leden George Molenkamp en Jan Jorrit Hasselaar hebben hiertoe papers aangeleverd, waarvan we hier de titels vermelden: *De verbinding tussen de klimaatconferentie COP21 en de 2030 Sustainable Development Agenda/Sustainable Development Goals* en *Inspiratie Tafel: We have a dream – Over klimaatverandering, dilemma's en hoop in de Nederlandse context*.

De klimaatconferentie (COP21) heel veel aandacht in de kerken gekregen. De duurzame ontwikkelingsdoelen (SDG's) van de Verenigde Naties hebben veel minder aandacht gekregen, maar verdienen wel aandacht, zeker ook gezien de encycliek *Laudato si'*. Met name de 6 kernwaarden (in trefwoorden geformuleerd: waardigheid, gerechtigheid, toegang tot gezondheidszorg, toegang tot onderwijs, ecologie en samenwerking) zijn erg interessant naast de encycliek. Ze zijn eigenlijk allemaal gericht op de kwetsbaren.

Bij COP21 gaat het om een verbindende verklaring voor alle landen. De SDG's lijken een meer vrijblijvend karakter te hebben, omdat overheden zelf gaan kijken hoe ze deze zullen gaan implementeren. Maar bij de SDG's zijn behalve overheden ook allerlei andere actoren betrokken (de civil society middels ngo's en het bedrijfsleven). Ook bij de klimaatagenda spelen die een rol. Een belangrijke insteek voor de kerken is dat de klimaatagenda, waar de SDG's nauw mee samenhangen,

niet alleen een technische en economische aangelegenheid zijn, maar ook alles te maken hebben met ethiek en spiritualiteit. Daar wijst de encycliek *Laudato si'* in belangrijke mate op.

Het initiatief van de werkgroep Ecologische Duurzaamheid is hier met de Inspiratie Tafel vooral op doorgegaan, ook in de benadering van het erbij betrekken van meerdere actoren die bij thematieken betrokken zijn. De Inspiratie Tafel heeft vooral een ontmoetingspunt voor deze actoren gecreëerd en heeft plaats gevonden op 28 oktober.

Met het voorgaande onderwerp hangt een **tweede** adviesvraag samen die de algemeen secretaris Klaas van der Kamp de Beraadgroep heeft voorgelegd, de vraag namelijk of duurzaam beleggen in relatie tot de klimaatconferentie en de duurzame ontwikkelingsdoelen voor de kerken geen relevant thema is, in de zin van wat de kerken daar zelf aan doen. De Beraadgroep is van mening dat het goed zou zijn wanneer de Raad ten aanzien van dit onderwerp iets onderneemt, maar de Beraadgroep ontbreekt het momenteel aan menskracht om dit onderwerp zelf op te pakken.

Een **derde** adviesvraag betrof door het Moderamen gevraagde suggesties voor een brief in verband met de aanslagen in Parijs. In de decembervergadering worden verschillende invalshoeken voor de brief genoemd: het benoemen van de rol van islam én christendom; het belang van introspectie ten aanzien van de eigen tradities; sociaaleconomische omstandigheden niet als eenduidige oorzaak, maar als voedingsbodem voor een mindset.

Een te noemen **vierde** adviesvraag, stammend uit het najaar van 2013, waaraan verder is gewerkt in 2014 en 2015, betrof de vraag vanuit het Moderamen, hoe op een zinnige wijze aandacht besteed zou kunnen worden aan het actuele euthanasiedebat. In de eerste beantwoording van deze vraag werd vanuit de Beraadgroep Samenlevingsvragen opgemerkt dat het opvallend is dat de discussie in de richting gaat van 'een recht op euthanasie'. Vanuit de Beraadgroep Samenlevingsvragen werd dan ook het advies gegeven om aandacht te geven aan de meer fundamentele vraag wat er aan de hand is dat euthanasie als recht wordt opgeëist? Een zinnige wijze om aandacht te geven aan deze thematiek zou volgens de Beraadgroep Samenlevingsvragen kunnen zijn om een bijeenkomst te organiseren waarop deze en mogelijk andere vragen verkend worden. De bijeenkomst zou er op deze wijze op gericht kunnen zijn om vragen en ontwikkelingen in kaart te brengen. In een publicatie naar aanleiding van een dergelijke bijeenkomst zou het er in de verslaglegging om kunnen gaan meer zicht te bieden op deze vragen en ontwikkelingen, en zodoende te registreren wat er speelt in het debat. De doelgroep zou kunnen bestaan uit hulpverleners, geestelijk verzorgers en predikanten.

In de voortgaande communicatie met het Moderamen was de reactie van het Moderamen op deze insteek om vóór het organiseren van een dergelijke bijeenkomst eerst enige reflectie te plegen op de achtergrond van de thematiek. In aansluiting op deze reactie is in 2014 vanuit de Beraadgroep een gesprek over het onderwerp georganiseerd met Theo Boer, toen universitair docent ethiek aan de PThU. Van het gesprek heeft de Beraadgroep het Moderamen een verslag doen toekomen met het advies om de Beraadgroep een taakgroep euthanasie in te laten stellen en deze taakgroep de opdracht te geven om verkennende rondetafelgesprekken te organiseren met mensen uit de genoemde doelgroep. Over het vervolg van dergelijke rondetafelgesprekken, met een mogelijke publicatie en studiedag, zou op grond van een verslag van de rondetafelgesprekken verder gesproken met het Moderamen.

In het najaar van 2015 zijn deze verkennende rondetafelgesprekken met een tussentijds verslag afgerond en wegens het ontbreken van menskracht aangehouden tot 2016. Inmiddels heeft het Moderamen (in de loop van 2016) besloten om een aparte werkgroep in te stellen om aandacht te geven aan het onderwerp. De taakgroep van de Beraadgroep is bedankt voor haar voorbereidende werkzaamheden. In de taakgroep hadden zitting: Dirk Gudde (tot medio september 2015), George Molenkamp en Hans de Rie (sinds medio 2015).

Ongevraagde adviezen

Adviezen: inzake kerken en werkloosheid en inzake een reactie op het visiedocument 'De kracht van verbondenheid' van het Christelijk Sociaal Congres

Een **eerste** ongevraagd advies is voort gekomen uit een idee van Trinus Hoekstra in 2014 om vanuit de Beraadgroep een advies aan het Moderamen te formuleren inzake werkloosheid. Als reden voor het advies gaf hij toen dat de werkloosheid naar verwachting de komende jaren hoog blijft en veel lokale kerken met de thematiek geconfronteerd worden. In de loop van 2014 is dit onderwerp verschillende keren besproken in de Beraadgroep en van verschillende kanten belicht: van herverdeling van arbeid tot de specifiek kerkeigen insteek op de thematiek. In de vergadering van 12 december is in de Beraadgroep, met het oog op een deskundige oriëntatie op de thematiek en op de mogelijke aard van een advies, een gesprek gevoerd met Paul de Beer, bijzonder hoogleraar arbeidsmarktverhoudingen. Volgens Paul de Beer kan de huidige hoge en voor een aantal jaren hoog blijvende werkloosheid de aanleiding vormen voor de kerken om de meer fundamentele vraag te stellen wat de betekenis van werk en welvaart is. Is werk alleen betaald werk of gaat het ook om een bredere participatie, bijvoorbeeld door middel van vrijwilligerswerk in allerlei vormen, in de samenleving? Gaat het bij welvaart alleen om een hoog materieel welvaartsniveau, of gaat het ook om de sociale en ecologische kwaliteit van de samenleving? Dergelijke vragen kunnen de samenleving op het spoor zetten van de gedachte om het beschikbare betaalde werk meer her te verdelen en meer ruimte te scheppen voor mensen om middels onbetaald werk te participeren in de samenleving. Dit laatste lijkt ook van groot belang te zijn nu we ons bevinden in de overgang naar de participatiesamenleving. Met andere woorden: werkloosheid is een groot probleem wanneer alleen betaald werk wordt gedefinieerd als volwaardige participatie in de samenleving, terwijl er tegelijkertijd een groeiende behoefte is aan een vrijwillige participatie van mensen in de samenleving. Wellicht gaat het er in de nabije toekomst vooral om dat we betaald werk en vrijwilligerswerk weten te combineren.

De Beraadgroep heeft het Moderamen op 4 februari het advies gegeven om de Beraadgroep een taakgroep werkloosheid te laten instellen die aan de ene kant een invulling zoekt om de fundamentele vraag in samenleving en politiek aan de orde te stellen naar de betekenis van werk en welvaart. Aan de andere kant zou het volgens de Beraadgroep goed zijn dat deze taakgroep de opdracht krijgt om een publicatie voor te bereiden waarmee lokale kerken worden toegerust om de gevolgen van werkloosheid pastoraal, diaconaal, liturgisch en in het kader van prediking en vorming en toerusting te benaderen.

Op 25 februari reageerde het Moderamen instemmend op het advies om een taakgroep in te stellen maar stelde ook dat deze taakgroep zich om te beginnen zou moeten buigen over de vraag in welke zin kerken zich in verband met de huidige werkloosheid zich op grond van hun traditie zouden kunnen uitspreken over de betekenis van werk en welvaart. Na afstemming zou dan een vervolgtraject ingezet kunnen worden met het oog op een publicatie en een publieke presentatie. In de taakgroep hadden zitting: Hub Crijns (deskundige van buiten), Trinus Hoekstra en Wim Nusselder.

In de loop van 2015 heeft de taakgroep gewerkt aan de verkenning van deze vraag. Op 9 december is het resultaat van deze verkenning besproken in de Beraadgroep en vervolgens met de vraag naar afstemming over het vervolg voorgelegd aan het Moderamen. In 2016 zal dit leiden tot de presentatie van de publicatie 'Werk en welvaart van morgen' tijdens de gelijknamige publieksmiddag op 14 september in de Bergkerk te Amersfoort.

Een **tweede** ongevraagd advies is voort gekomen uit de suggestie van de in september aftredende voorzitter, Dirk Gudde, naar aanleiding van zijn bijwonen van de conferentie van het Christelijk Sociaal Congres, dat de Beraadgroep zich zou buigen over dit visiedocument. In de decembervergadering heeft

de Beraadgroep het besluit genomen om dit document begin 2016 te bespreken en een reactie via het Moderamen de visiecommissie te doen toekomen.

b. Werkgroepen en tijdelijke Taakgroepen

De **werkgroep 'Ecologische Duurzaamheid'** neemt in relatie tot de Beraadgroep Samenlevingsvragen een bijzondere positie in. Deze valt direct onder het Moderamen van de Raad. De Beraadgroep Samenlevingsvragen functioneert voor deze projectgroep als een klankbordgroep. De opdracht van de werkgroep is om, vanuit een christelijke spiritualiteit en traditie, verdieping aan te brengen bij ecologische thema's. De ambitie van de werkgroep is om ieder jaar een event met uitstraling te organiseren. Jan Jorrit Hasselaar was vanuit de werkgroep Ecologische duurzaamheid betrokken bij de organisatie van de eerder boven genoemde *Inspiratie Tafel* die gehouden is op 28 oktober.

Op het terrein van samenlevingsvragen is er bij de Raad van Kerken ook de **werkgroep Vluchtelingen**. Met deze werkgroep onderhoudt de Beraadgroep contact middels overleg tussen de voorzitters en het uitwisselen van verslagen.

De werkwijze van tamelijk permanente, aan themavelden gelieerde werkgroepen, heeft zich in de loop van 2014 en 2015 verlegd naar **tijdelijke taakgroepen**, die naar aanleiding van een door de Beraadgroep Samenlevingsvragen opgepakte thematiek (gelieerd aan een adviesvraag van het Moderamen of anderszins in de Beraadgroep met het oog op een ongevraagd advies aan het Moderamen aan de orde gekomen) door de Beraadgroep Samenlevingsvragen ingesteld kunnen worden. In 2015 was er sprake van twee tijdelijke taakgroepen, één in relatie tot de genoemde adviesvraag inzake euthanasie en één in relatie tot het genoemde ongevraagde advies inzake werkloosheid.

c. Vergaderingen

In 2015 werd vijfmaal plenair vergaderd: 4 februari, 22 april, 24 juni, 16 september en 9 december. Bij gebrek aan menskracht (2 aftredingen, inclusief de voorzitter, en geen vervulling van eerder ontstane vacatures) en gezien er geen urgente zaken aan de orde waren, werd de oktobervergadering geannuleerd.

d. Publiciteit

Rond de totstandkoming van beleid en de uitgevoerde activiteiten werd verschillende malen gepubliceerd op de website en in de Bulletins van de Raad. Op de website van de Raad bestaat ook een aparte rubriek voor de Beraadgroep Samenlevingsvragen. Daarnaast werd het jaarverslag over 2014 gepubliceerd.

Aparte vermelding verdient de tekst 'Interne zelfbeschikking, religie en vredesweek' die in aanloop naar de vredesweek op de site van de Raad is gezet. Deze tekst kwam voort uit drie besprekingen tijdens welke de Beraadgroep zich heeft verdiept in het onderwerp van interne zelfbeschikking van volkeren, bevolkingsgroepen en de rol van religie daarbij. Bij de eerste twee besprekingen speelde de input van beraadgroepslid Nico Schrijver, hoogleraar volkenrecht Universiteit Leiden, een belangrijke rol. Voor de derde bespreking schoof ook de heer Jan Gruiters, directeur van Pax, aan tafel. Met de tekst wilde de Beraadgroep richting de Vredesweek, die in het teken stond van het thema 'Vrede verbindt', beklemtonen dat een vreedzaam samenleven in verscheidenheid alleen mogelijk is wanneer we bereid blijven tot het leggen van contact en ons bewust zijn van voorwaarden waaronder religie verbindend kan werken: het goede in de ander zien; bereidheid tot zelfkritiek; en een gezamenlijke inzet voor het algemeen belang.

e. *Bijgewoonde bijeenkomsten*

In 2015 woonden afwisselend de voorzitter Dirk Gudde en de vicevoorzitter Greetje Witte-Rang de plenaire vergaderingen van de Raad van Kerken bij. De secretaris Trinus Hoekstra nam vanaf september deel aan de vergaderingen van de agendacommissie van de Sociale Alliantie.

Vanuit de Beraadgroep Samenlevingsvragen werd namens de Raad van Kerken of namens de Beraadgroep deelgenomen aan de volgende bijeenkomsten:

26/28 augustus	Conferentie van het Christelijk Sociaal Congres (Dirk Gudde);
28 oktober	<i>Inspiratie Tafel: We have a dream</i> (Jan Jorrit Hasselaar)
25 november	Ontmoeting vanuit de Raad van Kerken met VNO-NCW. Onderwerpen tijdens de ontmoeting waren duurzaamheid en de vluchtelingenproblematiek (Klaas van der Kamp en George Molenkamp).